

OSMANLI MƏHARƏT PAŞA O.

e-mail: maharatosman@mail.ru

MDB – DƏ MÜNAQIŞƏLƏR VƏ ONLARIN NİZAMLANMASI

Açar sözlər: Rusiya, Sovet İttifaqı, Daqlıq Qarabaq, ATƏT, MDB.**Ключевые слова:** Россия, Советский Союз, Нагорного Карабах, ОБСЕ, СНГ.**Key wordc:** Russia, Soviet Union, Nagorno-Karabakh, OSCE, CIS.

Keçmiş Sovet İttifaqının ərazisində yaranan münaqişələr bu gün müvafiq müstəqil dövlətlərin daxili və xarici siyasətinin aktual mövzusu olmaqla yanaşı eyni zamanda beynəlxalq münasibətlərin kəskin probleminə çevrilmişdir. Bu qanlı münaqişələr (Daqlıq Qarabaq, Abxaziya, Dnestryanı və s.) vaxtilə dövlətdaxili xarakterli problemlər kimi yaransa da, bu gün onların həlli təkcə həmin dövlətlərin kompetensiyası daxilində mümkün deyil. Onları beynəlxalq hüququn ümumtənzim prinsipi və normaları əsasında həll etmək lazımdır. Bu problemlərin beynəlmilləşməsində ilk addım isə Rusiya Federasiyasının işə müdaxilə etməsi oldu. Rusiyalı ekspertlər, öz dövlətlərinin Müstəqil Dövlətlər Birliyinin "qaynar nöqtələrində" iştirakının MDB-nin bir qurum kimi zəifliyi ilə əlaqələndirirlər (1, 64 c.).

Xronoloji baxımdan keçmiş SSRİ ərazisində başlayan ilk münaqişə Daqlıq Qarabağdır. Ermənilərin Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddiaları ilə başlanan münaqişə Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin hücumları nəticəsində əsl qanlı müharibəyə çevrilmişdir. Ərazimizin 20 faizi işğal olunmuş, bir milyondan artıq, Azərbaycanlı öz yurd-yuvasını tərk etmək məcburiyyətində qalmışdır. (2)

Qısaça hadisələrin başlanma tarixinə yetirək: 1989-cı ilin 12 yanvarında Daqlıq Qarabağın ərazisində xüsusi idarə forması tətbiq edildi - Xüsusi İdarə Komitəsi yaradıldı. Ermənipərəst Volskinin rəhbərlik etdiyi bu komitə heç bir əməli fəaliyyət göstərmədən noyabrın 28-də ləğv edildi. 1989-cu ilin dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti "Ermənistan SSR və Daqlıq Qarabağın birləşdirilməsi haqqında" antikonstitusional qərar cıxardı. Dekabrın 7-də Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti bu qərarı Azərbaycanın suveren işlərinə qarşı müdaxilə, ərazi bütövlüyünə sui-qəsd kimi qiymətləndirdi. (3)

Bütün 1990-1991-ci illər ərzində erməni separatçıları Daqlıq Qarabağdakı Azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinə silahlı hücumlarını davam etdirdi, hərbi əməliyyatlar getdikcə genişlənməyə başladı. SSRİ-nin hakimiyyət orqanları bu işlərə göz yumur, Azərbaycan rəhbərliyi isə çox qətiyyətsiz hərəkət edirdi.

1992-ci ilin 12-18 fevralında ATƏT-in sədri, Çexiyanın Xarici işlər naziri İrji Distbir Daqlıq Qarabağa hesabatçı missiyalar əndərdi. ATƏT-in yüksək vəzifəli şəxslər komitəsi (YVŞK) fevralın 27-28-də Praqada keçirilən yeddinci rəqulyar görüşdə bu missiyanın hesabatını müzakirə etdi.

1992-ci ilin mayından 1993-cü ilin aprelində DQ -çərcivəsindən kənarda Azərbaycan ərazilərinin işğalı "yumşaq" mühakimə olunur, Ermənistanın DQ qüvvələrini müdafiə etməsi qeyd edilirdi. 1992-ci ilin martın 13-14-də YVŞK-nin səkkizinci rəqulyar əyruşumunda qərara alındı ki, ATƏT Şurasının fəvqə'l'adə sesiyanı martın 24-də keçirilsin. (4)

1992-ci ilin aprel 7-də Mario Rafaelli Minsk konfransına sədr tə'yin edildi. Mayın 9-da Şutanın, 17-də Lacin koridorunun zəbti müharibənin genişlənməsinə çox güclü təsir etdi. 1992-ci ilin iyunundan - sentyabırına qədər Romada Minsk konfransını çağırmaq üçün keçirilən beş raunddan sonra DQ erməni içmasının rəsmi statusu və qeyri-rəsmi erməni

hökumətinin cavabdehliyi məsələlərinə görə Minsk konfransını çağırmaq düynün nöqtəsinə düşdü.

ATƏT Şurasının 1992-ci il 14-15 dekabr Stokholm əürüşləri də heç bir təşəbbüs irəli sürə bilmədi və yalnız M.Rafaelli və Minsk qrupuna xahişlə müraciət etdi ki, "sülh prosesinin inkişafı üçün öz yorulmaz çəhdlərini davam etdirləsinlər.

1993-cü il martın sonlarında Kəlbəcər rayonunun işğalı YVŞK-nın (26-29 aprel 1993) requlyar 21-ci əürüşündə müzakirə edildi. M.Rafaellinin təklif etdiyi "Kəlbəcərdən və əvvəl işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən işğalçı qüvvələrin çıxardılması" təklifi Ermənistan tərəfindən rədd edildi. Türkiyə və Azərbaycan "konsensus minus bir" prosedurasını təklif etdilər, lakin başqa dövlətlər bunu müdafiə etmədilər. ATƏT-in vasitəçilik çəhdindən sonra aprelin 30-da BMT TŞ 822 nömrəli qətnaməni qəbul etdi.

Prezident Elçibəyin səlahiyyətlərinin 1993-cü il iyunun 24-də Ali Sovetin sədri H.Əliyevə verilməsindən sonra ATƏT-in rolunda əhəmiyyətli şəkildə dəyişiklik baş verdi. Rusiyanın vasitəçiliyi ilə DQ erməniləri ilə atəşin dayandırılması üçün danışıqlara başlandı. 1993-cü il sentyabrın 24-də Azərbaycan MDB-nin Kollektiv Təhlükəsizlik haqqında müqaviləsinə qoşulduqdan sonra Moskva münaqişənin həllində xeyli fəallaşdı. O, ATƏT-in MDB ilə əvəz olunmasına çalışırdı. Lakin Azərbaycan prezidenti H.Əliyev MDB dövlət başçılarının Aşqabad görüşündə (24 dekabr 1993) bəyan etdi ki, Azərbaycan MDB-nin tamhüquqlu üzvü olduqdan və Kollektiv Təhlükəsizlik haqqında müqaviləyə qoşulduqdan sonra Ermənistan Respublikası nəinki öz təçavüzünü dayandırdı, əksinə ... əvvəl işğal olunmuş rayonlara Fizuli, Çəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan da əlavə edildi (5).

BMT TŞ isə daha 3 qətnamə 853 (29 avqust 1993), 874 (15 sentyabr 1993) və 884 (11 noyabr 1993) qəbul etdi.

1994-cü il mayın 8-də nəhayət ki, mürəkkəb diplomatik manevrlərdən sonra atəşkəs əldə etmək mümkün oldu. – Bişkek protokolu imzalandı. Bu günə qədər də həmin sənəd əsasında atəşkəsə əməl olunur. Qarabağ düynünün acılması yolunda ATƏM-in Budapeşt zirvə toplantısını (5-6 dekabr 1994) mühüm mərhələlərdən biri hesab etmək olar. Dekabrın 6-da zirvə toplantısının iştirakçıları 20-yə qədər sənəd qəbul etdi. Bunlardan Azərbaycanla bağlı olanlar aşağıdakılardır: 1. "Yeni dövrdə əsl tərəfdaşlığa doğru" qətnamə; 2. ATƏM-in BMT ilə əməkdaşlığı qətnaməsi. Bu sənədin 3-cü bəndinə görə, kriminagen şəraitdə ATƏM iştirakçısı olan dövlətlərdən hər hansı biri ATƏM-in adından BMT-yə müraciət edə bilərdi. 3. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair ATƏM-in rolunun müəyyənəşdirilməsi.

Bu qətnaməyə görə, ATƏM-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələri yaradılır və münaqişə zonasında yerləşdirilir. Minsk qrupunun işinə iki həm sədr başçılıq edəçəkdir. İlk həm sədr İsveç və Rusiyadan, sonrakılar isə Finlandiya və Rusiyadan seçiləçəkdir.

1994-1996-cı illərdə ATƏT-in Minsk qrupu çəpcivəsində problemin nizama salınmasına dair çoxsaylı əürüşlər keçirilsə də, elə bir prinsipial nəticə əldə etmək mümkün olmadı (Məhz Ermənistan Respublikasının destruktiv mövqeyi ucbatından). Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində növbəti addım ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında (2-3 dekabr 1996) atıldı. Ermənistanın təçavüzkar mövqe tutmasına görə ATƏT-in Yekun sənədinə "Moldova və Gürcüstanın suverenliyi və ərazi bütövlüyünün hamılıqla dəstəklənməsi" kimi formula daxil etmək mümkün olmamışdır. Lakin ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri F.Kotti Dağlıq Qarabağ probleminə dair bəyanatla çıxış etdi, Ermənistandan başqa 53 üzv dövlət onu dəstəklədi, bu bəyanat ATƏT-in yekun sənədlərinə daxil edildi. Bəyanat 3 mühüm məsələni əhatə edir: 1. Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı. 2. Dağlıq Qarabağa Azərbaycan respublikasının tərkibində yüksək özünü

idarə-muxtariyyət statusunun verilməsi. 3. Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Lissabon ə görüşündən sonra Minsk qrupuna üç həmsədr başçılıq edir: Rusiya, Fransa və ABŞ diplomatları. Ümid etmək olar ki, yeni formulada işə başlayan Minsk qrupu nəhayət ki, problemin ədalətli həlli üçün qəti addım atacaq. Bəs beynəlxalq hüquq prizmasından münaqişələr nə deməkdir? Bu insan hüquqlarının kütləvi surətdə ən qəddar formada pozulması deyilmi?

ƏDƏBİYYAT

1. "Azadlıq", 25 dekabr, 1993.
2. "Azərbaycan", 15 sentyabr, 1993.
3. "Xalq qəzeti", 28 avqust, 1996.
4. "Известия" 27 ноябрь, 1991.
5. "Московские новости", сентябрь, 1991.

МАХАРАТ ОСМАНЛИ

*Кандидат исторических наук, старший преподаватель
кафедры "История славянских стран" БГУ*

Конфликты на территории СНГ и попытки их разрушения

На бывшей территории СССР образовавшиеся конфликты по сегодняшний день остается актуальной темой во внутренней и внешней политике суверенных государств. Эти кровавые конфликты (Нагорный Карабах, Абхазия, Приднестровье и т.д.) хоть образовались внутри государственной проблемой, но сегодня к разрешению их стараются по международным принципам и нормам.

В статье исследуется проблема Нагорного карабаха и роль Минской группы ОБСЕ в решении этой проблемы.

MAHARAT OSMANLI

*The candidate of historical sciences, senior lecturer
"History of the Slavic countries," BSU*

Conflict on CIS and their regulation

On the territory of the former Soviet Union formed the present day conflicts. This is a hot topic in the domestic and foreign policy of sovereign states, these bloody conflicts (Nagorno-Karabakh, Abkhazia, Transnistria, etc.), though formed within the state a problem, but now they are trying to settle on the international principles and regulations. The paper investigates the problem of Nagorno-Karabakh and the role of the OSCE Minsk Group in solving this problem.

Rəyçilər: t.e.n. A.Ə.Rzayev, t.e.d. R.C.Süleymanov

BDU-nun Tarix fakültəsi Elmi Şurasının 05 mart 2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 07)